Wat is natuurontwikkeling?

Ger Londo (IBN-DLO, Postbus 23, 6700 AA Wageningen)

Sinds de mens zich in het Neolithicum door middel van landbouw en veeteelt losmaakte van de ecosystemen waarvan hij tot dusver deel had uitgemaakt als natuurlijk element van de grote fauna, ging hij een steeds grotere invloed op de natuur uitoefenen. Het natuurlijke landschap van bossen en hoogvenen maakte geleidelijk plaats voor het halfnatuurlijke landschap. Op zijn beurt veranderde het halfnatuurlijke landschap in het moderne cultuurlandschap. Restanten van het vroegere (nagenoeg) natuurlijke landschap en van het halfnatuurlijke landschap werden objecten van het natuurbehoud.

Momenteel wordt getracht het bovenvermelde proces van een steeds toenemende menselijke beïnvloeding plaatselijk om te draaien door (voormalige) cultuurgrond in natuur om te vormen. Met natuurontwikkeling wordt vooral dit proces aangeduid[1]; voor een meer algemene definitie wordt verwezen naar Tabel 1. Daaruit blijkt dat natuurontwikkeling een geheel of grotendeels natuurlijk verlopend proces is. Natuur kun je immers niet maken; die moet zichzelf ontwikkelen. Maar de mens kan daaraan wel een positieve bijdrage leveren, namelijk via natuurtechnische milieubouw en ontwikkelingsbeheer.

Door nivellering, bemesting en ontwatering verkeert het abiotische milieu meestal in een zeer slechte staat. Daarop kan slechts een weinig gevarieerde en soortenarme natuur tot ontwikkeling komen die niet of nauwelijks zal bijdragen aan het behoud van bedreigde soorten. De natuurtechnische milieubouw heeft alleen tot doel weer een beter uitgangsmilieu te scheppen voor natuurlijke ontwikkelingen.

Het verdient de voorkeur om de milieubouw over te laten aan natuurlijke abiotische processen zoals erosie en sedimentatie door wind en/of water. Dat is slechts in weinig landschappen mogelijk (kustduinen, rivierengebied), en dan vaak nog maar in beperkte mate.[2] In de meeste landschappen is men aangewezen op antropogene maatregelen die vooral inhouden:

- afplaggen of ondiep afgraven van de bemeste bovengrond;
- aanbrengen van reliëf (vooral in situaties waar vroeger reliëf door egalisatie verloren is gegaan);
- verbetering van de hydrologie (meestal zijn gebieden in ernstige mate verdroogd en/of er is sprake van onnatuurlijk grote grondwaterfluctuaties).

Behalve door verwijdering van de bovengrond is verschraling ook te bereiken door een maaibeheer (onderdeel van het ontwikkelingsbeheer). Op diverse (vooral zware) gronden is dat een langdurig proces dat tientallen jaren kan duren. Onder verschraling wordt hier verstaan: terugkeer naar de natuurlijke vruchtbaarheid van de grond (het betekent dus niet dat alles zo voedselarm mogelijk moet worden zoals nogal eens verondersteld wordt).

Het ontwikkelingsbeheer is gericht op de levensgemeenschappen of landschappen die men wil laten ontstaan, zulks afhankelijk van het feit of natuurontwikkeling op kleine schaal (op ecotoop- of perceelsschaal) dan wel op landschapsschaal plaatsvindt. Bij natuurontwikkeling op landschapsschaal zijn er verschillende mogelijkheden.

Potentieel natuurlijk landschap

Als men kiest voor het zoveel mogelijk terugdringen van menselijke invloeden (dus een inwendig beheer van niets doen) zullen potentieel natuurlijke landschappen[2] ontstaan. Die worden bepaald door de diverse potentieel natuurlijke vegetaties (pnv's). Plaatselijk kan dat o.a. kwelder, lage duinvegetatie of hoogveen zijn, maar op de meeste plaatsen in ons land bestaat de pnv uit een bosgemeenschap.[3] Het potentieel natuurlijke landschap zal op den duur overwegend uit een min of meer gesloten boslandschap bestaan. Er zijn geen aanwijzingen dat grote herbivoren (niet gereguleerd door de mens) dit bosvormingsproces kunnen tegengaan[2]; hoogstens kunnen ze het hier en daar vertragen.

Ongeperceleerd halfnatuurlijk landschap

Het is ook mogelijk te kiezen voor een landschap waarin naast bos andere levensgemeenschappen zoals grasland, ruigten en struweel aanwezig zijn en blijven. Als men dat via een integraal beheer op landschapsschaal wil bereiken, is extensieve begrazing de enige mogelijkheid en ontstaat het ongeperceleerde halfnatuurlijke landschap.[4] Door verschillen in begrazingsintensiteit toe te passen, kan men kiezen tussen (grotendeels) open landschappen en halfopen (meer parkachtige) landschappen.

Geperceleerd halfnatuurlijk landschap

Op landschapsniveau kan men tenslotte nog kiezen voor het geperceleerde halfnatuurlijke landschap[4] dat overeenkomt met het oude cultuurlandschap. Hier vindt een relatief intensief perceelsgewijs beheer plaats waarbij maaien in de regel een belangrijke maatregel is.

Voor welk van de drie landschappen men kiest, hangt af van het doel dat men met natuurontwikkeling beoogt en van de beschikbare middelen. Die laatste zijn schaars zodat het geperceleerde halfnatuurlijke landschap alleen maar in bijzondere gevallen te realiseren is zoals in bepaalde (delen van) beekdalen. Het komt in dit geval neer op herstel van het vroegere beekdallandschap. Alleen bij een perceelsgewijs maaibeheer zijn de karakteristieke beekdalgraslanden te behouden en te ontwikkelen.

Als we het potentieel natuurlijke landschap (bos) vergelijken met het halfnatuurlijke landschap van hetzelfde uitgangsmilieu met naast bos ook allerlei andere levens-

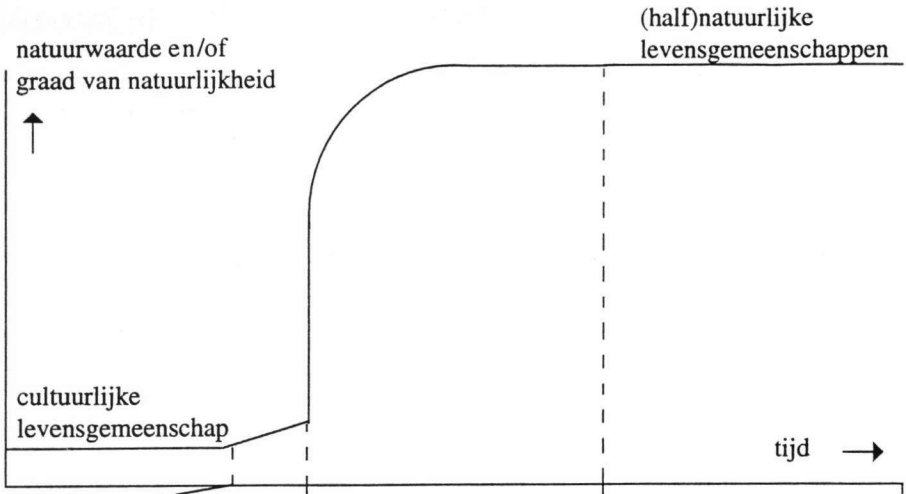

natuurtechnische milieubouw Complex van doelbewuste handelingen gericht op het initiëren van natuurlijke abiotische processen en/of het scheppen van gunstige uitgangssituaties voor natuurontwikkeling	**ontwikkelingsbeheer** Complex van doelbewuste handelingen gericht op het begeleiden en sturen van de natuurontwikkeling. Het betreft het ontwikkelen of het meer ingrijpend herstellen van levensgemeenschappen	**ontwikkelingsbeheer** Complex van doelbewuste handelingen gericht op het handhaven (of het minder ingrijpend herstellen en ontwikkelen) van levensgemeenschappen
Aandeel van de mens in natuurontwikkeling **Natuurontwikkeling:** geheel of grotendeels spontaan verlopend proces waardoor (meestal gewenste maar niet altijd te voorspellen) levensgemeenschappen ontstaan met een hogere natuurwaarde en/of graad van natuurlijkheid dan die er aanwezig was		
natuurtechniek **Natuurtechniek:** Complex van maatregelen ter bescherming van alle soorten wilde planten en dieren die thans, lokaal dan wel mondiaal gezien, vanuit de technosfeer in hun voortbestaan worden bedreigd		

Schema 1. Definities in het kader van natuurontwikkeling en natuurbeheer

gemeenschappen, zal het laatste in het algemeen een aanzienlijk grotere soortenrijkdom hebben. Er doet zich derhalve een negatief verband voor tussen de biodiversiteit en de mate van natuurlijkheid.[2] Het is goed dat we dat beseffen wanneer de keus valt op natuurlijke processen en een minimale menselijke invloed (die tot het uitwendige beheer – het tegengaan van negatieve invloeden vanuit de omgeving – beperkt zal zijn).

De meeste in ons land bedreigde soorten zijn gebonden aan halfnatuurlijke landschappen. Mede gelet op het voorgaande is het dus nodig om bij natuurontwikkeling hieraan veel aandacht te schenken. Aan de andere kant ontbreken in ons land vooral de (nagenoeg) natuurlijke landschappen en weten we niet wat voor onbekende processen en onverwachte ontwikkelingen hier mogelijk zijn. Ook daarvoor moet een belangrijke plaats worden ingeruimd.

De conclusie luidt dat zowel het potentieel natuurlijke als het halfnatuurlijke landschap belangrijke objecten van grootschalige natuurontwikkeling zijn.

Daarnaast is kleinschalige natuurontwikkeling op perceelsniveau belangrijk, o.a. in het cultuurlandschap. Daarop kan hier niet nader worden ingegaan.

1. Ministerie van LNV, 1990. Natuurbeleidsplan. SDU uitgeverij, 's-Gravenhage.
2. G. Londo, in prep. Natuurontwikkeling. Backhuys, Leiden.
3. S. van der Werf, 1991. Bosgemeenschappen. Pudoc, Wageningen.
4. G. Londo & G. van Wirdum, 1994. Natuurlijkheidsgraden en natuurontwikkeling. De Levende Natuur 95 (1): 10–16.